

Tittelside

Artikkeltittel

«Det var godt å si det jeg hadde på hjertet». Når stemmen til enslige mindreårige flyktninger bidrar til tjenesteutvikling og ny kunnskap.

Forfattere

1. Nawar Sayyad, Fagutvikler Barneverntjenesten for enslige mindreårige flyktninger, Bergen kommune, Nygårdsgaten 6, 5015 Bergen, nawar.sayyad@bergen.kommune.no
2. Sølve Bjørn Randal, Enhetsleder Barneverntjenesten for enslige mindreårige flyktninger, Bergen kommune, Nygårdsgaten 6, 5015 Bergen, solvebjorn.randal@bergen.kommune.no
3. Tormod Bøe, Førsteamanuensis, Institutt for Samfunnspsykologi, Det Psykologiske fakultet, Universitetet i Bergen, Christies gate 12, 5015 Bergen, tormod.boe@uib.no
4. Ingrid Kvestad, Forsker II, Regionalt kunnskapssenter for barn og unge, NORCE Norwegian Research Center, Nygårdsgaten 112, 5008 Bergen, Inkv@norceresearch.no

Kontaktperson

Nawar Sayyad, nawar.sayyad@bergen.kommune.no

Sammendrag

Til tross for at barn og unges rett til å medvirke har fått økt oppmerksomhet på stort sett alle samfunnsområder, er det fortsatt vanskelig å implementere rettigheten. Denne artikkelen omhandler hvordan samarbeidet mellom et forskningsmiljø og en kommunal tjeneste kan sikre barn og unges rett til å medvirke uten at det går utover kvaliteten på den produserte kunnskapen samtidig som det løfter frem en stemme som ofte er fraværende, både i barneverns- og forskningsfeltet. Artikkelen bygger på «Veien til Selvstendighet» - et samarbeidsprosjekt mellom Barneverntjenesten for Enslige Mindreårige Flyktninger i Bergen kommune og Regionalt Kunnskapssenter for Barn og Unge, Vest, NORCE Norwegian Research Centre. Begge fagmiljø la til rette for at tjenestemottakerne sa sin mening, ble lyttet til og tatt på alvor. Artikkelen viser at medvirkningsprosessen har bidratt til å skape ny kunnskap, og dermed gitt grunnlag for en kvalitetsforbedring i tjenesten mer i tråd med tjenestemottakernes behov og ønsker.

Nøkkelord: Enslige mindreårige flyktninger, medvirkning, barneverntjenesten, kunnskapsutvikling, tjenesteutvikling.

«Det var godt å si det jeg hadde på hjertet».

Når stemmen til enslige mindreårige flyktninger bidrar til tjenesteutvikling og ny kunnskap.

Innledning og problemstilling

Kan et forskningsmiljø og en kommunal tjeneste samarbeide på en måte som kan styrke barn og unges rett til å medvirke og samtidig løfte frem en stemme som ofte er fraværende, både i barneverns- og forskningsfeltet – enslige mindreårige flyktninger (EMF)? Kan dette gjøres på en måte som både styrker forskningen og tjenestetilbudet til denne gruppen? Det er disse spørsmålene vi skal belyse i denne artikkelen. Bakgrunnen er at barneverntjenesten for enslige mindreårige flyktninger (EMF) i Bergen kommune ønsket å innhente kunnskap om sine tjenestemottakere for å gjennomføre kunnskapsbaserte praksisendringer i tjenesten. Å få dette til fordrer et godt samarbeid mellom kommunale tjenester og relevante forskningsmiljø, samt et tydelig fokus på å trekke frem tjenestemottakernes stemme.

Enslige mindreårige flyktninger referer til barn og unge som har kommet til Norge uten foreldre eller andre med foreldreansvar og er bosatt i en norsk kommune. Disse er en sammensatt gruppe; de har ulik sosial og økonomisk bakgrunn, ulik skolegang og kompetanse og har ulike behov når det gjelder psykososial oppfølging etter ankomst til Norge og etter bosetting i en norsk kommune (Svendsen et al., 2018; Kaukko, 2015). Bergen kommune har lang tradisjon for å bosette enslige mindreårige flyktninger. Bosettingsarbeidet har siden 1999 vært organisert gjennom den kommunale barneverntjenesten, og fra 2016 utskilt fra det ordinære barnevernet som en selvstendig barneverntjeneste for EMF.

I Bergen kommune (2016, s.60) er det et ønske om å ha et særlig fokus på hvordan innvandrere og flyktninger kan medvirke til videreutvikling av tjenestene den leverer. Dette må sees i sammenheng med at Bergen kommune (2019a) er en av 11 kommuner i Norge som har som målsetting å styrke kunnskapsutvikling og forskning i kommunale tjenester slik at befolkningen mottar kunnskapsbaserte tjenester. I det aktuelle prosjektet utformet vi en spørreundersøkelse for EMF, denne kan ansees som en stor brukerundersøkelse der tjenestemottakere har fått mulighet til å melde tilbake hvordan de opplever tjenestene de mottar, hvordan de trives i Bergen kommune og hvordan de har det med seg selv. Slik var barneverntjenesten sin intensjon om å samarbeide med både et forskningsmiljø og tjenestemottakere i tråd med kommunen sine overordnede mål om tjenesteutvikling.

Barnevernsarbeidere er underlagt flere nasjonale og internasjonale juridiske føringer som skal sikre barn og unges rett til å medvirke, blant annet barnekonvensjonens artikkel 12.

Bestemmelsen innebærer at mindreårige har rett til å si sin mening, bli lyttet til og bli tatt på alvor (Barnekonvensjonen, 1989; Barne- og likestillingsdepartementet [BLD], 2006).

Hensikten er å stadfeste at barnet som et eget individ har både en rettighet og kompetanse til å ytre seg om sin egen situasjon, sine behov og løsninger (BLD, 2006). I en barnevernkontekst betyr artikkel 12 at barn og unge har en rett til å informeres og til å uttale seg i saker som angår dem (ibid.). I følge Tjelflaat og Ulset (2007, s.16) er en bestemt holdning til, og perspektiv på barn som en «aktør, deltaker og partner, og ikke som en passiv mottaker» vesentlig for medvirkning. I barnevernssammenheng skal mindreårige ikke bare medvirke i egen sak; Bergen kommune (2016) er for eksempel opptatt av at tjenestemottakere også skal medvirke til tjenesteutvikling. Barnets opplevelse av tjenestene og deres stemme blir dermed sentralt når kommunen skal forbedre sine tjenester.

Å legge til rette for medvirkning hos unge tjenstemottakere er viktig fordi flere studier viser at barn og unge ikke alltid blir hørt eller hørt i tilstrekkelig grad av instanser som tar beslutninger vedrørende livene deres (Trondsen & Eriksen, 2019; Berg, Svendsen & Haraldsvik, 2019; Svendsen et al., 2018; Paulsen, 2016; Kaukko, 2015; Bessel, 2011). Særlig stemmene til EMF er fraværende; dette gjelder i forskningsfeltet, men det er også varierende i hvilken grad norske kommuner ivaretar EMF sin rett til medvirkning (Berg, Svendsen & Haraldsvik, 2019; Svendsen et al., 2018; Kaukko, 2015). I lys av dette er spørsmålet som vil drøftes i denne artikkelen;

Kan et forskningsmiljø og en kommunal tjeneste samarbeide på en måte som kan styrke barn og unges rett til å medvirke og samtidig løfte frem en stemme som ofte er fraværende, både i barneverns- og forskningsfeltet – enslige mindreårige flyktninger? Kan dette gjøres på en måte som både styrker forskningen og tjenestetilbudet til denne gruppen?

To dimensjoner er altså sentrale; for det første å sikre høy medvirkningsgrad gjennom å oppnå høy svarprosent og for det andre at en slik involvering kan bidra til å forbedre tjenestekvalitet.

Den følgende fremstillingen er organisert slik at vi først ser nærmere på medvirkningsbegrepet – herunder hvorfor medvirkning er viktig både i og utenfor forskning. Dernest ser vi nærmere på hvordan Bergen kommune jobber med EMF før vi deretter presenterer samarbeidsprosjektet «Veien til selvstendighet». Til slutt drøfter vi hvilken lærdom vi kan dra av dette samarbeidsprosjektet.

[Hva innebærer det å medvirke?](#)

Medvirkning kan innebære ulike grader av påvirkning. I en 5-trinnsmodell, skisserer for eksempel Shier (2001) medvirkning fra å på laveste trinn lytte til barnet til å på høyeste nivå dele makt og ansvar for beslutninger som tas sammen med barnet. Hvordan og hvor mye en

tilrettelegger for medvirkning påvirker hvorvidt mindreårige faktisk uttaler seg og hvor mye de er med på å bestemme. Strukturer, rammer og retningslinjer er forhold som må tilpasses for å oppnå reell medvirkning; og jo mer det gjøres, jo høyere grad av medvirkning oppnår man (Shier, 2001). Reell medvirkning innebærer også blant annet at barn og unge må få tilstrekkelig informasjon om den aktuelle saken tilpasset deres språklige nivå dersom de skal forstå hva de skal uttale seg om og hvorfor. Videre må målgruppen få tilbakemelding om hvordan deres forslag vil bli brukt i det videre arbeidet (Ibid.; Kaukko, 2015; BLD, 2006;). I en barnevernkontekst kan medvirkning bli forstått som en prosess som krever tid, hvor tillit til den ansatte etableres og den mindreårige får tilgang til god informasjon, møtes med respekt, har hyppige treffpunkt, samt får mulighet og oppmuntring til å stille spørsmål og uttale seg (Paulsen 2016; Bessel, 2011).

Det er et viktig poeng at mindreårige har en rett, men ikke en plikt, til å medvirke. I et samfunn hvor medvirkning står sterkt, må dette tas særlig hensyn til (Kaukko, 2015; Shier, 2001; McNeish, 1999). At Barnekonvensjonen ikke *krever* at makt og ansvar skal deles mellom voksen og barn, er et mulig signal om å vise varsomhet ved utøvelse av medvirkning når det gjelder barn og unge (Shier, 2001).

Hvorfor er medvirkning viktig?

Positive effekter av medvirkning er godt dokumentert. Medvirkning kan bidra til økt selvfølelse, bedre fysisk og psykisk velvære og trivsel, og til å gi mennesker økt kontroll over sine liv (Hagen & Lyng, 2019; Winswold & Solberg, 2010; Shier, 2001; Bessel, 2011; McNeish, 1999). Tilgang til å uttale seg kan gi eierskap til en sak og eget liv, og en kan lettere akseptere beslutninger når man selv har deltatt i beslutningsprosessen (McNeish, 1999). I barnevernsfeltet viser studier at mindreårige som får medvirke i sin egen sak opplever seg anerkjent, respektert og betydningsfull (Paulsen, 2016; Bessel, 2011). Selv uten gjennomslag

for sitt syn på saken, beskrives medvirkning som en positiv erfaring da selve muligheten til å ytre seg er verdifull i seg selv (Ibid.).

Medvirkning i forskning

I vårt prosjekt medvirket EMF i forskning. Medvirkning i forskning blir av mange sett på som å ha de samme positive ringvirkningene som medvirkning generelt, og å være praktisk gjennomførbart samtidig som forskningsetiske retningslinjer blir ivaretatt (Hagen & Lyng, 2019; Trondsen & Eriksen, 2019; Kversøy, 2018; Kaukko, 2015; Bessel, 2011; Gallacher & Gallagher, 2008). Eksempler på medvirkning i forskningsprosessen kan være å la mindreårige delta i utforming av spørreskjema, å teste ut forskningen og å belyse og spre forskningsresultatene (Hagen & Lyng, 2019; Redd Barna, 1997).

Det er et økende krav å implementere barn og unges deltakelse i forskningen (Hagen & Lyng, 2019; Trondsen & Eriksen 2019). Ulvik (2009) peker imidlertid på at barnekonvensjonen er upresis på hvordan og hvor mye barn skal involveres, noe som også kan gjøre implementering av artikkel 12 utfordrende i forskersammenheng. Implementeringen blir også krevende da mange i forskningsfeltet ikke har reflektert over og diskutert tilstrekkelig det faktiske innholdet i medvirkningsbegrepet, hvilket kan hindre deltakende forskning (Trondsen & Eriksen, 2019; Gallacher & Gallagher, 2008).

Andre forhold som kan forhindre at barnets stemme kommer frem er at sårbare barn og unge, også EMF, kan ha erfart at det ikke er kultur for å uttrykke seg, at de ikke blir tatt på alvor, og at det er språklige barrierer (Kaukko, 2015; Shier, 2001). Andre mener at det krever for mye tid å sikre reelt samtykke og god samtykkekompetanse (Hagen & Lyng, 2019; Redd Barna, 1997), eller at holdningen til den som har makt stopper medvirkning. Dette da barn og unge fortsatt ikke betraktes som kompetente individer og den som har makt ikke er villig til å gi fra

seg kontroll, slik reell medvirkning krever (Winswold & Solberg, 2010; Shier, 2001; Redd Barna, 1997).

Hva som fremmer og hemmer unges medvirkning i forskning er viktig kunnskap da det i dag stilles større krav til at forskning skal involvere de forskningen omhandler, også barn og unge (Hagen & Lyng, 2019). Et vesentlig poeng er da at aktører som «bestiller» forskningsbasert kunnskap hvor barn og unge medvirker, også må ta i bruk den produserte kunnskapen. Barn og unges inkludering i prosessen vil ellers fremstå som skinnmedvirkning og forskningen kommer ikke noen til gode (Ibid.). I lys av dette var vi i vårt prosjekt opptatt av at medvirkningen skulle være reell og at kunnskapen som EMF var medprodusenter av skulle bli tatt i bruk i barneverntjenesten EMFs videreutvikling av tilbudet til denne gruppen. Før vi redegjør nærmere for samarbeidsprosjektet skal vi se nærmere på arbeidet som samarbeidsprosjektet springer ut av.

[Arbeidet med enslige mindreårige flyktninger i Bergen kommune](#)

I Bergen kommune er det barneverntjenesten EMF som bosetter og ivaretar omsorgs- og oppfølgingsbehovet gjennom egen tiltakskjede i kommunen. Barneverntjenesten har over tid fått gode tilbakemeldinger på sitt arbeid og de ansatte i tjenesten i kommunen ansees som erfaren i arbeidet med EMF.

Barneverntjenesten EMF arbeider etter lov om barneverntjenester, og har som målsetting å gi hvert enkelt barn et individuelt tilrettelagt bo- og omsorgstilbud. Tilbudet baseres på barnets eget ønske, på barnets omsorgs- og livserfaringer, samt på barnevernets vurdering av barnets modenhet, alder og utvikling. Tjenesten kombinerer barnefaglig kompetanse og tilnærminger med flyktningefaglige perspektiver. Barneverntjenesten EMF består av en kontaktpersongruppe¹ og ulike bo- og omsorgsløsninger, i tillegg til en egen

ettervernsavdeling. Hvert enkelt barn/ungdom får en fast kontaktperson som har det overordnede ansvaret for bosetting og oppfølging. Kontaktpersoner kartlegger den enkeltes omsorgsbehov og finner riktig omsorgsløsning før barnets/ungdommens ankomst til Bergen. Kontaktpersoner har også faglig ansvar for framdrift i barnevernssaken.

Tjenesten har egen institusjonsdrift for EMF som har behov for det. Enhetene er små, er bemannet med personale i medleverskap og skal i størst mulig grad ligne et vanlig hjem med rutiner som i en familie. Barnevernstjenesten driver også flere bofellesskap med bemanning av assistent på ettermiddag og med hvilende nattevakt. Dette tilbudet gis til eldre og mer modne ungdommer, men som fortsatt ønsker og trenger oppfølging fra nære voksne. Ungdommer som bor i vertsfamilie eller egne boliger, eller som er myndig og familiegjenforent, får tett oppfølging av ettervernsavdelingen. Hver ungdom får da et skreddersydd opplegg med egen miljøterapeut fra avdelingen, basert på det man har blitt enig om i «barnets plan».

Tjenestens verdiforankring preges av forståelsen av EMF som aktive aktører og samarbeidspartnere. Verdiforankringen gjenspeiles i tjenestens virksomhetsplan; «(...) stor grad av *medbestemmelse og myndiggjøring* – (...) gir barnet/ungdommen opplevelse av kontroll og oversikt. Barnet blir en aktiv aktør i sitt eget liv, noe som igjen gir håp og forebygger uhelse» (Bergen kommune, 2019b, s 2).

Samarbeidsprosjektet «Veien til Selvstendighet»

I kjølvannet av den økte flyktningsstrømmen til Norge og omorganiseringen av tjenesten i 2016, ønsket barneverntjenesten EMF å få mer innsikt i hvordan EMF opplevde oppfølgingen fra tjenesten etter bosettingen i kommunen og hvordan ungdommene beskrev sin egen livssituasjon. Denne kunnskapen kunne igjen bidra til justeringer og økt kvalitet av tjenesten i

møte med EMF sine behov. I et samarbeid med forskere ved Regional Kunnskapssenter for Barn og Unges Psykiske Helse og Barnevern, NORCE Norwegian Research Center (RKBU-Vest) ble «Veien til Selvstendighet» prosjektet derfor utviklet og gjennomført i 2016-2019 i form av en større spørreundersøkelse der alle EMF eldre enn 15 år ble invitert til å delta (Kvestad & Bøe, 2019). Prosjektgruppen bestod av enhetsleder og fagutvikler i barneverntjenesten og to forskere ved RKBU-Vest. Undersøkelsen understøtter barneverntjenesten EMF sitt verdisyn der EMF skal være aktive aktører og samarbeidsparter, og tjenesten på sin side ønsker å forbedre sine tjenester i tråd med EMF sine tilbakemeldinger. Et hovedformål med prosjektet var at kunnskapen fra spørreundersøkelsen skulle bidra til å øke kvaliteten på tjenestene til EMF gjennom kunnskapsbaserte praksisendringer i barneverntjenesten.

Spørreundersøkelsenⁱⁱ ble laget spesielt for prosjektet og bestod både av egne spørsmål på tilfredshet med barneverntjenesten sitt arbeid og informasjon om skole, fritid og sosial støtte. I tillegg inkluderte undersøkelsen validerte og standardiserte spørreskjema på tema som for eksempel psykisk helse, akkulturasjonsstrategier, livskvalitet og resiliens (Kvestad & Bøe, 2019). Undersøkelsen ble gjennomført i lokalene til barneverntjenesten for enslige mindreårige der kontaktpersonene stod ansvarlig for å invitere EMF til å delta og for å gjennomføre undersøkelsen med ungdommene. I alt var 116 ungdommer aktuelle for undersøkelsen. Av disse takket 20 nei til å delta, mens 15 andre ble av ulike årsaker ikke rekruttert inn. Totalt ble undersøkelsen besvart av 81 EMF, som gir en svarprosent på 80%. I det følgende er det ikke svarene i denne undersøkelsen som skal vies oppmerksomhet. Vi skal rette oppmerksomheten på hvordan EMF ble involvert i prosjektet, med sikte på å styrke kvaliteten på den innhentende kunnskapen, og på hvordan denne kunnskapen igjen kunne styrke tjenestetilbudet.

Kvalitetsutviklingsprosesser i tjenesten i kjølvannet av «Veien til Selvstendighet» prosjektet

I «Veien til Selvstendighet» prosjektet hadde vi tett fokus på at den økte kunnskapen fra undersøkelsen skulle komme tjenesten og tjenestemottakerne til gode. I dette lå også at vi ønsket å involvere både ansatte og EMF i arbeidet med å forstå det nye kunnskapsgrunnlaget og betydningen dette kunne ha for tjenesten. Ved fullført datainnsamling ble først preliminnære resultater presentert av forskerne innad i prosjektgruppen som så la en plan for hvordan resultatene kunne tas i bruk videre i tjenesten.

Involvering av ledergruppen og kontaktpersongruppen

Det var sentralt for det videre arbeidet at resultatene var forankret i ledelsen av tjenesten og det ble derfor først gjennomført et dagsseminar med ledergruppen, der en ekstern ekspert på fagområdet fra University of Bedfordshire i Storbritannia deltok. Preliminære resultater ble lagt frem og diskutert i forhold til hvordan de påvirket satsingsområdet til barneverntjenesten.

I et eget møte presenterte forskerne så forskningsresultatene til kontaktpersonene ved tjenesten og til miljøterapeuter fra enkelte avdelinger i tjenesten. I dette møtet fikk kontaktpersonene og miljøterapeutene anledning til å sammen med prosjektgruppen diskutere hvilke implikasjoner resultatene kunne ha for forståelsen av EMF og hvilken tjenesteområder som måtte forbedres.

Involvering av enslige mindreårige flyktninger

Prosjektgruppen bestemte tidlig at ungdommene skulle få informasjon så raskt som mulig om resultatene og om hvordan deres besvarelser skulle brukes i det videre arbeidet.

Prosjektgruppen inviterte derfor deltakerne til et informasjonsmøte hvor en av forskerne presenterte preliminnære resultater på en konkret og lettfattelig måte og gav ungdommene

anledning til å gi tilbakemeldinger om undersøkelsen og resultatene. I alt kom 21 ungdommer (ca. 25 % av deltakere) på informasjonsmøtet.

Prosjektgruppen rekrutterte på dette møtet ungdommer til å sitte i et ungdomspanel som kunne bidra til videre diskusjon om hva forskningsresultatene betydde og hvilke endringer tjenesten burde foreta. To ansatte i tjenesten (inkludert en i prosjektgruppen) gjennomførte panelet som var sammensatt av fem ungdommer. Ungdomspanelet ble organisert som et semi-strukturert gruppeintervju der vi valgte å fokusere på hovedfunnene knyttet til psykisk helse, skole og sosial støtte, samtidig som vi ønsket å følge ungdommenes tankerekke om det var andre tema disse ønsket å forfølge. Ungdomspanelet kom med ulike betraktninger rundt hovedtemaene, samt med råd og forslag til utviklingsarbeidet knyttet til hovedfunnene.

Alle ungdommene fikk også mulighet til å gi tilbakemeldinger på undersøkelsen og å gi råd om hvordan tjenestene burde jobbe videre med resultatene via SMS eller videosnutter til prosjektgruppen.

Hvordan resultatene ble tilbakeført til tjenesten

Fagdag for hele tjenesten ble gjennomført til sist. En av forskerne gikk grundig gjennom resultatene og deretter ble tilbakemeldingene fra ungdomspanelet presentert. Rådene prosjektgruppen mottok gjennom SMS og video i etterkant av informasjonsmøtet for ungdommene ble også presentert. Deretter hadde tjenesten en styrt diskusjon i grupper om hvilke endringer tjenesten kunne foreta for å imøtekomme behovene til EMF slik de fremkom gjennom resultatene på undersøkelsen og i tilbakemeldingene fra ungdommene.

Hvilken lærdom kan man trekke ut av samarbeidet mellom forskningsmiljø, tjenesten og tjenestemottakeren?

I denne artikkelen har vi stilt spørsmålene: Kan et forskningsmiljø og en kommunal tjeneste samarbeide på en måte som kan styrke EMF sin rett til å medvirkning, og kan dette gjøres på en måte som både styrker forskningen og tjenestetilbudet til denne gruppen? I det følgende drøfter vi disse spørsmålene ut fra tre mulige ringvirkninger av det tette samarbeidet i prosjektet; at bedre spørsmål gir bedre svar; at deltakelse krever trygghet hos ungdommen og til sist at et kunnskapsgrunnlag produsert i samarbeid mellom forskere, tjenesten og brukere forplikter. Vi runder så av diskusjonen med noen avsluttende kommentarer.

Hvilken betydning hadde ungdommenes medvirkning for utviklingen av spørreskjemaundersøkelsen?

En viktig dimensjon ved arbeidet var at spørreskjemaet ble utviklet i et tett samarbeid mellom forskerne, tjenesten og ungdommene. I dette samarbeidet bidro de involverte med sin spesifikke kompetanse. Med forskernes kompetanse, ble egne spørsmål som imøtekom akademisk integritet utformet, samt at validerte og standardiserte spørreskjema ble inkludert. Med tjenestens kunnskap til målgruppen kunne vi velge ut viktige områder og tema å forfølge, samt at ord og begreper som ville være uforståelige eller lite meningsfylte ble identifisert, slik som for eksempel ordet *familie* som flere steder ble erstattet med *der du bor* for at spørsmålet skulle bli mer relevant og forståelig.

Spørreskjema ble deretter prøvd ut på voksne EMF. Tilbakemeldingene etter denne utprøvingen viste at skjemaet var for langt, noen tema opplevdes ikke relevante, andre tema for emosjonelt krevende og ytterligere ord og begreper ble identifisert som for vanskelige. Det kom eksempelvis fram at rusutfordringer ikke var relevante og vi tok derfor ut spørreskjemaet relatert til rus. De voksne EMF meldte tilbake at det var viktigere å undersøke psykisk helse da dette er et vanskeligere tema for ungdommer å snakke direkte om enn rusbruk. Gjennom

testingen av spørreskjemaet, kom det også fram at spørsmål om familie, vennerelasjoner og negative livshendelser ofte var krevende tema for EMF. Dette gav oss mulighet til å forberede kontaktpersonene slik at disse kunne tilrettelegge for å møte og ivareta eventuelle reaksjoner.

Gjennom innspillene fra de voksne EMF, sikret prosjektgruppen at temaene var relevante for deltakeren og at spørsmålene ble mest mulig forståelige. En kan likevel spørre seg om spørreskjemaet ble for tidkrevende og om alle spørsmålene var nødvendig å stille.

Ungdommene brukte mellom 1.5 til 3.5 timer på å fylle ut spørsmålene. Flere ungdommer fortalte sine kontaktpersoner at de ble slitne under besvarelsen; det skyldtes at den var omfattende, emosjonelt vanskelig å svare på og som regel besvart etter skoletid. Vi ser også at vi stilte flere spørsmål om EMF sin bakgrunn som ikke nødvendigvis kommer dem til gode, da det i etterkant har vist seg at svarene kanskje ikke er relevante for tjenesteutviklingen.

For enkelte spørsmål som var del av standardiserte og validerte skjema, var det ikke mulig å endre på ordlyden; i disse tilfellene var vi som et resultat av utprøvingen av spørreskjemaet på de voksne EMF forberedt på at ungdommene ville trenge forklaring under undersøkelsen. Slik opplevde vi at testingen av skjema bidro med en merverdi til spørreundersøkelsen både med tanke på spørsmålene vi stilte og svarene vi fikk. Dette samsvarer med andre som finner at medvirkning av dem det forskes på kan tilføre et annet perspektiv i forskersammenheng (Hagen & Lyng, 2019; Kversøy, 2018). Det vises til betydningen av å tilpasse spørreskjema til mindreårige og til deres historiske, kulturelle og sosiale kontekst for at spørsmålene skal virke meningsfulle (Redd Barna, 1997). Likevel, under utfyllingen av spørreskjema var det mange ord og begreper som ungdommene trengte å få forklart. For eksempel var begrepet *venner* særlig forvirrende da ungdommene forstår begrepet annerledes enn i vestlige orienterte samfunn. Slik kan det se ut som om forskningsspørsmålene, til tross for grundig forarbeid,

ikke var tilstrekkelig kultursensitive. Man kan her selvsagt stille spørsmål til bruken av standardiserte spørreskjema på tvers av kulturelle kontekster da ungdommene kanskje ikke forstår og tolker spørsmålene slik som ungdommer i vestlige orienterte samfunn gjør. Kanskje ville annen metodikk slik som dybdeintervjuer ha kunne sikret mer gyldig informasjon fra denne gruppen ungdommer. Annen metodikk hadde muligens også gjort rekrutteringen mindre tidkrevende for kontaktpersoner; etter hvert som ungdommer besvarte undersøkelsen, gikk «jungeltelegrafene» om at undersøkelsen inneholdt vanskelige spørsmål, hvilket førte til at noen ble mer skeptiske til å delta.

Til tross for disse forbeholdene mener vi at samarbeidet mellom alle tre parter i prosjektet «Veien til Selvstendighet» bidro til å redusere språklige barrierer, og til produksjon av relevant og meningsfylt kunnskap som samtidig er gyldig. Dette er forhold som flere beskriver er essensielle ved utøvelse av medvirkning (BLD, 2006; Shier, 2001; Redd Barna, 1997). Ved å benytte oss av medvirkning som strategi sammen med kompetansen til begge fagmiljø, oppnådde vi altså høyere grad av reell medvirkning uten at det gikk utover den akademiske og etiske integriteten. Slik fremgangsmåte er nødvendig dersom en skal produsere kunnskap av høy kvalitet når en gjennomfører deltakende forskning (Gallacher & Gallagher, 2008).

Hvilken betydning hadde det at ungdommene ønsket en trygg person til stede ved undersøkelsen?

I tilbakemeldingene fra de voksne EMF som vi testet spørreskjemaet med kom det fram at de mente vi ville få flere svar dersom ungdommene kunne gjennomføre undersøkelsen med kontaktpersonen sin tilstede heller enn med ukjente forskere. De forklarte at vi spurte om veldige sensitive forhold slik som negative livshendelser og nære relasjoner, og at dersom EMF skulle uttale seg om disse temaene måtte det skje sammen med noen de er trygge på.

Prosjektgruppen vurderte grundig de etiske dilemmaene knyttet til å bruke kontaktpersoner eller ikke. Vi fikk også her innvendinger fra Regional etisk komite, vest (REK-vest) men besluttet til slutt å argumentere for at det var viktig å involvere kontaktpersonene nettopp på grunn av at EMF er en særlig sårbar gruppe og at trygghet ville være vesentlig for både rekrutteringen og selve gjennomføringen. Etter vår mening bidro dette til at flere av ungdommene deltok i undersøkelsen og dermed til en høyere svarprosent og flere tilbakemeldinger fra tjenestemottakere. I de tilfellene ungdommene var usikre eller takket nei, ble årsakene utforsket av både kontaktpersoner og tiltakspersoner i barneverntjenesten. Kontaktpersoner hadde den endelige avklaringssamtalen med ungdommene om deltakelse, og skulle i henhold til prosedyre godkjent av REK-Vest opptre på en slik måte at ingen ungdommer følte seg presset til å delta.

Å gi kontaktpersonene en sentral rolle i prosjektet kan imidlertid ha problematiske sider. Kontaktpersonen fikk instruksjoner om å sitte på en slik måte at de ikke kunne se svarene ungdommene gav. Prosjektgruppen vurderer likevel at det er en risiko for at kontaktpersonene sin tilstedeværelse under undersøkelsen kan ha preget svarene til ungdommene. Videre viser mange til at det foreligger et skjevt maktforhold mellom mindreårige og voksne (Tronsen & Eriksen, 2019; Redd Barna, 1997). Denne kan bli forsterket når den mindreårige i tillegg er i et hjelpesystem (Paulsen, 2016; Ulvik, 2009). Det vises i tillegg til at EMF kan sensurere seg selv eller velge å ikke uttale seg dersom de ikke er trygge på personer rundt seg, på sin nye livssituasjon eller på hva som forventes av dem (Kaukko, 2015). Uansett hvor påpasselig vi var i rekrutteringen, så vi også i vår studie at ungdommer kunne føle seg presset nettopp på grunn av at det var kontaktpersonen som var ansvarlig for å rekruttere ungdommene og å være tilstede under besvarelsen av spørreundersøkelsen. Ved flere anledninger diskuterte

kontaktpersoner og prosjektgruppen balansen mellom motivasjonsarbeid og press, nettopp for å sikre at det var frivillig deltakelse. Det er viktig å merke seg at alle deltakerne i «Veien til Selvstendighet» hadde fått oppholdstillatelse i Norge og var bosatt i Bergen kommune. I prosjektet var vi likevel i rekrutteringsfasen opptatt av at kontaktpersonene skulle understreke for ungdommene at deres deltakelse ikke ville påvirke videre oppholdstillatelse i Norge.

Samtidig er det noen forhold som kan motvirke utilsiktede virkninger av kontaktpersonenes medvirkning i undersøkelsen. EMF som får oppfølging fra barneverntjenesten, har gjennom denne relasjonen erfaring med å fremme sine synspunkter. I tillegg så har barneverntjenesten EMF etablerte strukturer og retningslinjer for medvirkning, noe som åpner opp for ytterligere meningsutveksling og diskusjoner mellom den enkelte EMF og barnevernet. Slik er EMF vant til å forhandle om, påvirke og ta del i beslutninger angående livene sine. På dette grunnlaget besluttet prosjektgruppen, tross valide innvendinger, å gjennomføre undersøkelsen gjennom kontaktpersonene. Ved å gi kontaktpersoner nøkkelrolle i prosjektet, kunne vi benytte oss av barneverntjenesten sin høye bevissthet rundt medvirkning som kan mangle i andre felt (Gallacher & Gallagher, 2008; Trondsen & Eriksen, 2019) til å øke ungdommenes samtykkekompetanse og derigjennom gi et reelt *informert* samtykke.

I etterkant av spørreundersøkelsen, fikk prosjektgruppen og kontaktpersoner tilbakemeldinger fra flere ungdommer om at de deltok i spørreundersøkelsen kun fordi de kunne sitte sammen med sine kontaktpersoner. Slik ser vi at ved å benytte oss av etablerte strukturer og holdninger i barneverntjenesten, slik som hyppige møtepunkt mellom ungdom og kontaktpersoner, trygge rammer og perspektiv på EMF som aktører og partnere, dro vi fordel av forhold som fremmer og øker medvirkning (Paulsen, 2016; Bessel, 2011). Samtidig kunne forskermiljøet unngå forhold som hindrer medvirkning i deres felt, slik som at det er tidkrevende og

arbeidskrevende å involvere mindreårige, at særlig EMF velger å ikke uttale seg, samt at den parten med mest makt kan vise motstand til å gi fra seg kontrollen (Winswold & Solberg, 2010; Kaukko, 2015; Shier, 2001; McNeish, 1999; Redd Barna, 1997).

Hvilken betydning har ungdommens medvirkning for kommunens forpliktelse til å forbedre tjenestene?

Mange ungdommer stilte flere spørsmål om hvorfor vi bad dem hente frem fortiden sin, hvem som fikk se deres svar og hvordan vi ville bruke svarene. Denne utryggheten ble håndtert av kontaktpersonene ved at de forklarte at svarene ville kunne medføre endringer i hvordan både nåværende og kommende ungdommer ville bli møtt av tjenestene. Og videre, at slik kunne den enkelte besvarelse bidra til et bedre liv for EMF.

Når da EMF har gitt oss innsikt i sensitive forhold som angår dem og vi samtidig så tydelig har invitert til medvirkning, har EMF bidratt til et kunnskapsgrunnlag som forplikter. Dette betyr at både forskningsmiljøet og barneverntjenesten må ta i bruk resultatene på en slik måte at de imøtekommer EMF sine behov i form av tydelige endringer i barneverntjenesten sin oppfølging. I henhold til Hagen og Lyng (2019) ville noe annet være skinnmedvirkning, som også understreker at når aktører bestiller forskning hvor mindreårige har blitt involvert som medforskere, så bør forskningen komme de mindreårige til gode. Ettersom det generelt foreligger begrenset kunnskap og anbefalinger om EMF og deres behov i en norsk sammenheng (Svendsen et al., 2018), blir forpliktelsen til å bruke den produserte kunnskapen sterkere.

Vi ser at gjennom resultatene fra «Veien til Selvstendighet» prosjektet kan en i større grad støtte seg til empirisk basert kunnskap knyttet til oppfølging- og omsorgsbehov, skolehverdag, tilgang til sosial støtte og psykisk helse for denne gruppen ungdommer i Norge.

Resultatene kan videre bidra til at barneverntjenesten får mer støtte sentralt i kommunen og tilgang på ressurser gjennom større legitimitet i diskusjoner på overordnet nivå om prioriteringer, satsingsområder og tiltak. Slik legges det til rette for at målgruppen får tjenester som er mer i tråd med sine behov slik de fremkommer i forskningsresultatene.

Undersøkelsen har også gitt annen viktig kunnskap av betydning for videre tjenesteutvikling; En sentral tilbakemelding fra ungdommene var at det er viktig for dem å kunne snakke med de ansatte i barneverntjenesten om vanskelige ting. På SMS-ene som noen av ungdommene sendte i etterkant av informasjonsmøtet skrev flere at undersøkelsen åpnet opp for å snakke om det vanskelige; en ungdom skrev for eksempel «det var godt å si det jeg hadde på hjertet», mens en annen skrev «det er viktig at barnevernet snakker med ungdommene om deres problemer». En viktig betraktning fra ungdommene var at barneverntjenesten ikke måtte være så redd for å spørre om fortiden, men samtidig ikke være så direkte i talemåten når psykisk helse ble tematisert. Videre fikk tjenesten innspill på at ansatte må prøve seg frem på tilnæringsmåter da det som fungerer for én ungdom, ikke nødvendigvis fungerer for en annen. Vi så samtidig at enkelte ungdommer åpnet opp for å snakke om vanskelige tema med sine kontaktpersoner i etterkant av spørreundersøkelsen. Den økte innsikten som kontaktpersonene fikk gjennom disse samtalene, medførte også til umiddelbare endringer i hjelpetiltak eller nye mål i ungdommenes plan. Slik ser vi at selve gjennomføringen av undersøkelsen hadde uforutsette, men positive effekter, som resulterte i mer målrettede tiltak også på individnivå.

Resultatene fra undersøkelsen og tilbakemeldinger fra ungdommer innhentet i etterkant av spørreundersøkelsen viser også at flere opplever lite tilgang til sosial støtte i form av voksne støttepersoner utenfor barnevernet. Ungdomspanelet ga viktige betraktninger og råd knyttet til

nettverk og ensomhet. En ungdom sa for eksempel «Det er skikkelig vondt å være alene. Noen ganger blir man overveldet av at man er alene i hele verden!» Et gjentakende råd fra ungdommene var at barneverntjenesten må starte nettverksbyggingen på et tidlig tidspunkt.

Spørreundersøkelsen viser at 50% av respondentene opplever symptomer på posttraumatisk stress-syndrom (PTSD) i form av eksempelvis konsentrasjonsvansker og flashbacks. Under undersøkelsen noterte vi oss også de umiddelbare reaksjonene ungdommene ga sine kontaktpersoner om hvilke temaer som var vanskelig å besvare og hvorfor. Særlig seksjonen om negative livshendelser ble av mange opplevd som krevende, i tillegg til spørsmål knyttet til familie og venner, selvfølelse og selvoppfattelse. Disse tilbakemeldingene sammenfalt med rådene barneverntjenesten fikk av ungdomspanelet knyttet til hva utviklingsarbeidet burde fokusere på.

Noen av disse tilbakemeldingene har allerede resultert i endringer i tjenestetilbudet. Som en respons på ungdommenes betraktninger og forskningsresultater har barneverntjenesten for eksempel etablert et Enslig Mindreårigeråd (EM-rådet) som en ny og supplerende strategi i tjenesten for medvirkning av og samarbeid med ungdommene knyttet til tjenesteutvikling. Barneverntjenesten har også etablert to arbeidsgrupper blant de ansatte som skal organisere utviklingsarbeidet knyttet til nettverk og psykiske helse, slik ungdommene selv var svært opptatte av. Arbeidsgruppene skal legge til rette for at EM-rådet kan bidra til dette utviklingsarbeidet.

Kunnskapsgrunlaget barneverntjenesten har tilegnet seg gjennom spørreundersøkelsen og medvirkningsprosessene prosjektgruppen initierte i etterkant, forplikter barnevernet til å ta flere grep også utover det umiddelbare arbeidet til tjenesten. Spørreundersøkelsen viser for eksempel at EMF har større språklige barrierer enn først antatt, og at det var mange ord og

begrep som var vanskelig å forstå i spørreundersøkelsen. Eksempler på slike vanskelige ord og begrep er *konsentrere, dyktig, svimmel, forvirre, gruble, vansker, motgang, svette, rastløs, vits, og påvirke*. Ungdomspanelet bekreftet omfanget av språkvanskene som ble avdekket, og uttalte at selv EMF med lengre fartstid i Norge kan ha behov for tolk. En ungdom i panelet sa for eksempel «*Man kan trenge tolk selv om man ikke er ny ungdom*». Barneverntjenesten må altså sikre seg at meningsinnholdet i ord og begrep som brukes blir forstått og vurdere om det er noe den selv kan gjøre for å styrke språkgrunnet. Slik har ny innsikt konsekvenser for arbeidsmåter og eventuelle nye tjenestetilbud.

Avsluttende ord

Vi har i denne artikkelen sett at samarbeidsprosjektet mellom barneverntjenesten EMF og forskningsmiljøet ved RKBU-Vest har bidratt til økt medvirkning, ny og valid kunnskap og et solid grunnlag for tjenesteutvikling. Ungdommenes stemme er innhentet på en slik måte at den imøtekommer forskningsetiske krav, samtidig har man fått innsikt i en tematikk på en måte som har myndiggjort tjenestemottakere og synliggjort deres stemme, behov og ønsker. Samarbeidet har vært gjennomgående tett i alle ledd av prosjektet, noe som etter vår vurdering har bidratt til at prosjektet har opplevdes som relevant for alle involverte parter; tjenesten, forskermiljøet og ungdommene. I retrospektiv ser vi at medvirkning har vært en pilar i prosjektet.

Vi har også sett at gjennom samarbeidsprosjektet er det utviklet viktig kunnskap både med og om EMF som kan ha stor betydning for videreutvikling av tilbudet til denne gruppen. EMF sin involvering i kunnskapsproduksjonen gir en særlig forpliktelse til å legge denne kunnskapen til grunn i videre tjenesteutvikling på kort og lang sikt. I lys av at undersøkelsen har en høy svarprosent, kan en anta at en har fått gyldig kunnskap om målgruppen som også

er relevant for andre EMF i Norge. Kunnskapsgrunnlaget kan slik ha stor overføringsverdi til andre som jobber med EMF i Norge.

Sluttnoter

ⁱ Tidligere ofte benevnt som saksbehandler i det kommunale barnevernet.

ⁱⁱ For mer informasjon både om prosjektgjennomføring og prelimnære funn, se rapporten: «Veien til Selvstendighet» (<https://norcereasearch.brage.unit.no/norcereasearch-xmlui/handle/11250/2625986>). Spørreundersøkelsen ble godkjent av REK-Vest (2018/966) og er gjennomført i henhold til gjeldende regler for personvernlovgivning (NSD referansekode 596228).

Litteraturliste

Barnekonvensjonen. (1989). FNs konvensjon om barnets rettigheter. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf

Barne- og likestillingsdepartementet. (2006) *Rutinehåndbok for barneverntjenesten i kommunene* (Q-1101 B). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/bld/bro/2006/0007/ddd/pdfv/284439-q-1101.pdf>

Berg, B., Svendsen, S. & Haraldsvik, M. (2019). *Enslige mindreårige i Stavanger. Tiltak, organisering og samarbeid*. Hentet fra <https://samforsk.brage.unit.no/samforsk-xmlui/bitstream/handle/11250/2629946/Enslige%2bmindre%25C3%25A5rige%2bi%2bStavanger%2bWEB.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Bergen Kommune. (2016) *Plan for helsestasjons- og skolehelsetjenesten, psykisk helsearbeid for barn og unge og barnevernet i Bergen 2016 -2026. Bergens barn – byens fremtid*. Hentet fra <https://docplayer.me/34371588-Bergens-barn-byens-fremtid.html>.

Bergen Kommune. (2019a, 14.november). Om Kunnskapskommunen. Hentet 19.februar 2020 fra <https://www.bergen.kommune.no/hvaskjer/tema/kunnskapskommunen/om-kunnskapskommunen>

Bergen Kommune. (2019b) *Barneverntjenesten for enslige mindreårige flyktninger (EMF). Virksomhetsplan for 2019*. Upublisert materiale.

Bessel, S. (2011). Participation in decision-making in out-of-home care in Australia; What do young people say? *Children and Youth Services Review*, 33, 496-501.

<https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2010.05.006>

Boyden, Jo and Judith Ennew (Eds.). (1997). *Children in Focus — A Manual for Participatory Research with Children*. Hentet fra

http://www.gyerekesely.hu/childpoverty/docs/Children_in_focus_a_manual.pdf

Gallacher, L.A. & Gallagher, M. (2008). Methodological immaturity in childhood. Research? Thinking through “participatory methods”. *Childhood*, 15, 499-516.

<https://doi.org/10.1177/0907568208091672>

Hagen, A.L. & Lyng, S.T. (2019). Barn og unges deltakelse i forskning: Muligheter og utfordringer. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 3, 6-12. Hentet fra

https://www.idunn.no/file/pdf/67106616/barn_og_unges_deltakelse_i_forskning_muligheter_og_utfordr.pdf

Kaukko, M. (2015) *Participation in and beyond liminalities. Action research with unaccompanied asylum-seeking girls*. (Doktoravhandling). University of Oulu Graduate School. Hentet fra <https://doi.org/10.1177/0907568216649104>

Kversøy, K.S. (2018). Relevant forskning for hvem? Relevans for dem forskningen involverer gjennom utvidede muligheter for medvirkning. *Forskning & Forandring*, 1, 9-109.

<https://doi.org/10.23865/fof.v1.1220>

Kvestad, I. & Bøe, T. (2019) *Veien til selvstendighet. Et prosjekt i Barneverntjenesten for enslige mindreårige flyktninger i Bergen kommune*. Hentet fra

<https://norceresearch.brage.unit.no/norceresearch-xmlui/bitstream/handle/11250/2625986/Rapport%20NORCE%20Helse-veien-til-selvstendighet.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

McNeish, D. (1999). Promoting participation for children and young people: Some key questions for health and social welfare organisations. *Journal of Social Work Practice*, 13, 191-203. <https://doi.org/10.1080/026505399103403>

Paulsen, V. (2016). Ungdommers erfaringer med medvirkning i barnevernet. *Fontene Forskning*, 9, 4-15. Hentet fra <https://fonteneforskning.no/pdf-15.44730.0.3.addb44a4fe>

Shier, H. (2001). Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. A New Model for Enhancing Children`s Participation in Decision-making, in line with Article 12.1 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Children & Society*, 15, 107-117. Hentet fra https://ipkl.gu.se/digitalAssets/1429/1429848_shier2001.pdf

Svendsen, S., Berg, B., Paulsen, V., Garvik, M. & Valenta, M. (2018). *Kunnskapsoppsummering om enslige mindreårige asylsøkere og flyktninger* (Rapport nr. 11/2007). Hentet fra <https://samforsk.no/Publikasjoner/2018/Kunnskapsoppsummering%20om%20enslige%20midre%20arslige%20asylsokere%20og%20flyktninger%20WEB.pdf>

Tjelflaat, T. & Ulset, G. (2007). *Barn og unges medvirkning i barnevernsinstitusjon. Et forskningsbasert temahefte*. Hentet fra <https://core.ac.uk/download/pdf/52127573.pdf>

Trondsen, M.V. & Eriksen, S.H. (2019) Mellom deltakelse og beskyttelse: Aksjonsforskningens mulighetsrom for barn og unge. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 3, 49-65. Hentet fra

---

https://www.idunn.no/norsk_sosiologisk_tidsskrift/2019/01/mellom_deltakelse_og_beskyttelse_aksjonsforskningens_mulig

[Ulvik, O. \(2009\). Barns rett til deltakelse – teoretiske og praktiske utfordringer i profesjonelle hjelperes samarbeid med barn. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 46, 1148-1154. Hentet fra <https://psykologtidsskriftet.no/fagartikkel/2009/12/barns-rett-til-deltakelse-teoretiske-og-praktiske-utfordringer-i-profesjonelle>](https://psykologtidsskriftet.no/fagartikkel/2009/12/barns-rett-til-deltakelse-teoretiske-og-praktiske-utfordringer-i-profesjonelle-hjelperes-samarbeid-med-barn)

Winswold, A. & Solberg, A. (2010). *Modeller for barns medvirkning, en eksempelsamling. Nordisk markering av 20-års dagen for FNs barnekonvensjon* (TemaNord 2010:548). København: Nordisk ministerråd.